

KAPITTEL 5

Forfatterforeningens æresrett i historisk og juridisk kontekst

Espen Søbye

Statistisk sentralbyrå

Abstract: The denazification of associations, organisations and unions is one of the lesser discussed topics from the aftermath of the Second World War. The trials against the supporters of the Nazi occupation, the Nazi leaders and war criminals have been discussed many times from many perspectives. The exclusion of members of the Norwegian Nazi party and others that sabotaged the resistance line and instead used the occupation years to personal gains of power and wealth, occurred in the organisations by the members without the use of the courtroom. In the organisations the members were both prosecutors and judges when the decisions were made; loss of membership or milder sanctions. The article argues that this was practising the freedom for the citizens to establish and to decide the rules of the organisation without the involvement of the state or other instances. The interest for these processes just after the war and how they were experienced by the members turned from low to high after the writers' union apologized for the process on their 125 years anniversary meeting in 2018. At first the apology was positively received, but criticism also pointed out that the excuse for this group was not at all like other excuses to Jews, partisans and other victim groups by the government or other representants for the authority. The discussion about the matter shed light on questions about the rule of law for members of organisations and unions, and for the transition of the Norwegian society from occupied to free, from dictatorship to democracy.

Keywords: Nazi occupation, Writers Union, resistance, apology for denazification, rule of law¹

---

1 Takk til Trond Bjerkås, Thomas V. H. Hagen og den anonyme fagfellen for kommentarer, samt til forlagets språkvasker og korrekturleser.

Oppgjør på mange nivå

Oppgjøret i rettsapparatet etter frigjøringen i mai 1945 med organiserte nazister, personer som støttet slike organisasjoner eller som ble siktet for utilbørlig kollaborasjon med makthaverne under Hitler-Tysklands okkupasjon av Norge, er velkjent, og har ofte blitt diskutert. Kunnskap om rettssakene mot landssviksiktete ble etablert gjennom avisenes dekning av rettsforhandlingene, kommentarer i lederartikler og muntlig mann og mann imellom. Rettsoppgjøret ble dessuten raskt statistisk systematisert og drøftet fra historiske, juridiske og politiske perspektiver mange ganger opp gjennom årene. Siktete og dømte har dessuten skrevet om rettsoppgjøret og hvordan de oppfattet å bli siktet og dømt. Konsekvensene for familiene og barna til landssvikdømte er også belyst gjennom utredninger og levekårsundersøkelser.

Diskusjonene om rettsoppgjøret dreide seg rett etter krigen blant annet om Norge var i krig med Nazi-Tyskland etter at norske stridskrefter på norsk jord kapitulerte, om ikke landssviklovgivningen brøt med grunnlovens prinsipp om forbud mot å gi lover tilbakevirkende kraft, og om gjeninnføring av dødsstraffen.

En observasjon som ble gjort ganske raskt, og som tidlig ble dokumentert statistisk, var at straffen for brudd på likelydende bestemmelser i landssvikloven (§ 2, Nr. 1, 2, 3, og 4, medlemskap i og støtte til NS, økonomisk landssvik og aktiv landssvikvirksomhet) viste en forskyvning mot kortere frihetsstraff jo lengre tid det gikk fra frigjøringen til domfellelse. Mildere straff ble begrunnet med at det var en belastning å gå å vente på at saken skulle komme for retten, og ble dermed ansett for rettferdig. Dette prinsippet gjaldt imidlertid ikke ubetinget. Frontkjemperne som ble dømt tidlig under rettsoppgjøret, fikk strenge straffer, fra fire til ti år. Straffene varierte etter frontkjempernes alder, forutsetninger og hvor lenge vedkommende hadde vært i tysk tjeneste. Senere ble frontkjemperdommene mildere, tre til fire år, og for de yngste frontkjemperne betydelig mildere. Denne forskjellsbehandlingen ble ikke oppfattet som rettferdig, og konsekvensen ble at tidligere frontkjemperdommer ble gjennomgått. I over 300 tilfeller ble straffen nedsatt, det skjedde ved benådning. Endringen av straffene ved benådning ga derfor ikke utslag i statistikken (Statistisk sentralbyrå, 1954, s. 38). Selv ganske

raskt etter krigen ble straffer som ble oppfattet som åpenbart urettferdige, korrigeret.

Påstander om overgrep mot varetektsfengslede landssviksiktede, ble også framsatt og diskutert. Varetektsfengslede landssviksiktede ble satt til å grave opp massegraver både ved Falstad og ved Trandum. Dette ble kritisert da det pågikk, og har også blitt kritisert i ettertid. Ved Falstad ble tyske soldater kommandert til å grave opp massegravene i stedet for landssviksiktede.

Utenfor rettssystemet foregikk det også oppgjør med personer som ved frigjøringen ble oppfattet som upålitelige og stripe under okkupasjonen, selv om de ikke hadde gjort noe som kvalifiserte for tiltale. «Stripe» var betegnelse på en person med tvilsom nasjonal holdning som var tilbøyelig til å samarbeide med okkupasjonsmyndighetene, omgås tyskere og medlemmer av Nasjonal Samling for å oppnå fordeler (Dahl et al., 1995, s. 402).

Skamklippingen og interneringen av kvinner som under krigen hadde hatt forhold til tyske soldater, er mye omtalt og diskutert. Flere ble fratatt sitt norske statsborgerskap og sendt ut av landet. Kvinnene mottok en statlig beklagelse i 2018 for den behandlingen de fikk etter frigjøringen (Aarnes, 2018). I beklagelsen het det blant annet at tyskerjentene ikke hadde «brutt noen lov bare ved å ha relasjoner til menn fra okkupasjonsmakten», men likevel viste «avhørsprotokoller og andre offisielle dokumenter at det i realiteten var tale om å straffe kvinnene for deres handlinger i privatlivet. Det må regnes som grundig dokumentert at disse kvinnes rettsvern sviktet i etterkrigstiden» (Hjeltnes, 2018). Her slås det fast at det skjedde overgrep og rettsvernsbrudd fredsvåren og -sommeren, frigjøringen skapte nye offer.

Oppgjøret med tyskerjentene skjedde utenfor rettssalene og som en administrativ, kollektiv avstraffelse. Følgelig innebar det et brudd med prinsippet om at ingen skal dømmes uten etter lov, og ingen skal straffes uten etter dom.

Tjenestemenn i stat og kommune som hadde opptrådt uverdigg uten at de hadde brutt noen lov eller forordning, kunne med henvisning til en anordning London-regjeringen hadde utarbeidet i samarbeid med Hjemmefronten suspenderes inntil deres sak ble behandlet av en

granskningskomite og avgjort av ansettelsesråd (Fløgstad et al., 2021; Rem et al., 2020, s. 201–229). Dette gjaldt for ansatte i stat og kommune som ikke hadde vært medlemmer av NS, som ikke hadde brutt noen lov, men som hadde vært upålitelige ved ikke å vise såkalt nasjonalt sinnelag. Med dette uttrykket ble det ment lojalitet med Nygaardsvold-regjeringen og landets demokratiske konstitusjon. Anordningen viste til tjenestemannsloven fra 1918. Beslutningen om vedkommende suspenderte tjenestemann skulle få gjeninntre i sin stilling eller ikke kunne prøves for retten. En slik suspensjon fra stilling i stat eller kommune frigjøringsommeren med mistanke om unasjonalt holdning, var svært belastende.

Foreninger og lag ble under okkupasjonen nazifisert, forbudt og nedlagt, eller de klarte ved å tilpasse seg i større og mindre grad å opprettholde selvstyre og uavhengighet og kunne slik være til støtte for medlemmene. Den norske Forfatterforening (heretter Forfatterforeningen) ble verken forbudt eller nedlagt, og styret kunne under hele okkupasjonen fungere som en hjelpesentral for medlemmene, noen ordinær foreningsdrift med medlems- og årsmøter var det ikke snakke om.

Etter frigjøringen anså alle organisasjoner, foreninger og lag det nødvendig å ta et oppgjør med medlemmer som ikke hadde fulgt den politiske linje mange foreninger forsøkte å sette gjennom for å forsvare sin uavhengighet og sine medlemmer mot overgrep og nazifisering. Dette oppgjøret har vært lite kjent og diskutert. Oppgjøret skjedde ved at medlemmer i NS uten videre ble strøket av medlemslistene, mens medlemmer som hadde vært upålitelige i motstandskampen fikk mildere refselsener enn eksklusjon.

Forfatterforeningens unnskyldning

Siden høsten 2018 har æresrettene, oppgjøret i kunstnerorganisasjonene og spesielt i Forfatterforeningen, fått større oppmerksomhet enn tidligere. Forfatterforeningen framførte, som en del av sitt 125-årsjubileum 15. november 2018, en unnskyldning til 18 medlemmer. Alle var for lengst døde da unnskyldningen ble gitt, men 12 etterkommere var til stede. Ingen av de 18 hadde vært medlemmer av NS, men de hadde etter

æresrettens mening sabotert Forfatterforeningens motstandslinje under okkupasjonsårene. Unnskyldningen ble umiddelbart applaudert, men utløste også en kjede av begivenheter.

De 18 medlemmene ble i 1945 foreslått refset av et styreoppnevnt granskingsutvalg, kalt en æresrett, og forslaget ble senere vedtatt av et medlemsmøte. Refselsene besto i tidsbegrenset eksklusjon eller andre sanksjoner for brudd med foreningens motstand mot nazifiseringen av det litterære feltet. Forfatterforeningen ba ikke på sitt jubileumsmøte i 2018 om unnskyldning til de 20 medlemmene som ble strøket fra foreningens medlemslister fordi de hadde vært medlem av Nasjonal Samling.

Unnskyldningen til de 18 ble begrunnet med at æresretten fattet sine beslutninger «ut fra følelser, uriktige opplysninger og direkte feil». Det het også at «Forfatterforeningen gjorde urett, både ved den tvilsomme prosessen som Forfatterforeningen bega seg inn på ved å opprette æresretten, og ved å ta avgjørelser basert på feilaktige opplysninger» (Den norske Forfatterforening, 2018).

Forfatterforeningens unnskyldning, som var vedtatt gjennom et styrevedtak, førte til at saken kom opp på Forfatterforeningens årsmøte 24. mars 2019. På møtet spurte Kjartan Fløgstad om styret kunne oppheve vedtak som var gjort i foreningen 73 år tidligere uten å ta det opp med medlemmene i foreningen. Styret svarte ja på dette, og årsmøtet aksepterte dette svaret. Kjartan Fløgstad valgte da å melde seg ut av foreningen og forlot årsmøtet. Etter at Kjartan Fløgstad hadde forlatt årsmøtet vedtok det et benkeforslag: «Årsmøtet vil at styret skal setta ned ei granskingsgruppe som skal gå gjennom alle sider ved æresrettens arbeid i 1945 og legge fram ei innstilling til neste årsmøte» (Hjeltnes et al., 2020, s. 1). I begynnelsen av april 2019 ble Æresrettsutvalget oppnevnt, det besto av en historiker og fire jurister: Guri Hjeltnes, Anine Kierulf, Dag Michaelsen, Jørn Øyrehagen Sunde og Geir Woxholth. Dag Michaelsen trakk seg imidlertid i november vel en måned før utvalget skulle ha levert sin innstilling.

Kjartan Fløgstad, Tore Rem og undertegnede la 5. mars 2020 fram monografien *På æren løs: Krigen, litteraturen og Æresretten* om Forfatterforeningens æresrett, okkupasjonsmaktens forsøk på å bruke litteraturen

til å knytte Norge til Hitler-Tyskland og vilkårene for de organiserte skjønnlitterære forfatterne under verdenskrigen. Både *På æren løs* og *Æresrettsutvalgets innstilling* førte til en ny og langvarig diskusjon om utrenskningene og refselsene i Forfatterforeningen (se Fløgstad et al., 2020, 2021; Graver, 2020; Solvang, 2020, 2021a, 2021b; Sunde et al., 2020; Woxholth, 2021).

Æresrettsutvalgets innstilling konkluderte med at

æresrettens virksomhet og vedtak [...] var uten rettslig grunnlag og brøt med grunnleggende rettsstatsidealer som gjaldt på frigjøringsstidspunktet. Vedtakene brøt også med Forfatterforeningens egne regler, demokratisk vedtatt, som skulle beskytte medlemmene mot vilkårlighet og overgrep. Dette kommer særlig frem gjennom tilsidesettelse av vedtektenes regler om eksklusjon som inneholdt et minoritetsvern. Vedtakene brøt derfor også mot foreningsdemokratiet. (Hjeltnes et al., 2020, s. 102)

Hvordan opprettet Forfatterforeningen sin æresrett, var granskningen av medlemmene i tråd med hevdvunne rettsikkerhetsregler? Skjedde den etter foreningens lover? Hadde en forening rett til å sanksjonere medlemmer? Kort sagt: Var æresrettens virksomhet uholdbar og vilkårlig selvjustis eller praktisering av foreningsdemokratiet?

Siden det er Forfatterforeningens æresrett som skal drøftes her, er det nyttig med et kort riss av hvordan okkupasjonsmyndighetene, tyskerne Rikskommissariat og Nasjonal Samlings kommissariske regjering, ville benytte hele det litterære feltet med forlag, bokhandlere, bibliotek og forfattere som et propagandaapparat for å nyordne landets åndsliv og knytte sammen norsk og tysk, det vil si nazistisk, kultur. Litteraturen skulle i okkupasjonsårene tjene helt bestemte politiske formål. Okkupasjonsmyndighetenes forsøk på å bruke kulturen til politisk ensretting og nyordningen er stemoderlig behandlet i norske litteraturhistorier (Beyer, 1998; Houm, 1955; Rem et al., 2020). Musikklivet under okkupasjonen har imidlertid fått sitt standardverk gjennom Harald Herresthals *Propaganda og motstand* (Herresthal, 2019). En tilsvarende grundig og detaljert undersøkelse av litteraturens og det frie ordets vilkår under okkupasjonen, mangler. Dette kunnskapshullet kan ha vært en forutsetning for unnskyldningen.

Kritikk og drøfting av rettsoppgjøret

Rettsoppgjøret med landssvikere etter fem år med nazistisk tysk okkupasjon fra 9. april 1940 til 8. mai 1945, ble tidlig behandlet i offentlige utredningene fra Justis- og politidepartementet,² og i juridiske (Andenæs, 1998) og historiske (Dahl & Sørensen, 2004)³ monografier og forskningsprosjekter. Oppgjøret i foreninger og lag med medlemmer som hadde drevet utilbørlig kollaborasjon med okkupasjonsmyndighetene ble ikke tatt opp i noen av disse utredningene, og har inntil nylig falt utenfor den generelle, offentlige diskusjonen om rettsoppgjøret. Et oppslag i Oria, søkemotoren for norske fag- og forskningsbibliotekers ressurser, gir 179 treff på *bøker* om rettsoppgjøret og 2 treff på bøker om æresretten, begge to er fra etter år 2000.

Debatten om landssvikoppgjøret har siden krigen hovedsakelig dreid seg om forholdet til folkeretten, om London-regjeringens lovgivningsmyndighet, om Norge var i krig etter at norske stridskrefter kapitulerte på norsk jord, om dødsstraff, og om Grunnlovens bestemmelse om forbud mot lover med tilbakevirkende kraft. Kritikken av landssvikoppgjøret ble tatt opp av Justisdepartementet allerede i 1950, i en stortingsmelding ført i pennen av den respekterte juristen Rolf Ryssdal (St. meld. nr. 64 (1950)) og i den større redegjørelsen for rettsoppgjøret og kritikken av det i 1962 (St. meld. nr. 17 (1962–63)). Justis- og politidepartementets melding til Stortinget i 1950 var foranlediget av Marta Steinsviks bokutgivelse i 1946 med kritikk av rettsoppgjøret og behandlingen av de landssviksiktete, og av Oliver H. Langelands bokutgivelse i 1948 som kritiserte at en rekke høyrere embetsmenn i statsapparatet hadde blitt sittende i sine stillinger under okkupasjonen uten at det fikk konsekvenser for dem etter

-
- 2 St. meld. nr. 17 (1962–63) er omfattende publisasjon og et sentralt kildekrift på vel 550 sider skrevet av personer som var sentrale i forberedelse og gjennomføringen av oppgjøret, som Finn Hiorthøy, høyesterettsadvokat og tidligere ekspedisjonssjef i Justisdepartementets lovavdeling, og riksadvokat og tidligere rikspolitisjef Andreas Aulie. Den historiske innledningen er skrevet av Magne Skodvin. Endelig inneholder meldingen en liste over den viktigste litteraturen som var skrevet om landssvikoppgjøret fra 1945–1961 i bøker, tidsskrifter og aviser, samt rettsoppgjøret i Stortinget 1945–1957.
  - 3 Dette forskningsprosjektet omfatter også Jon Elster, *Oppgjøret med fortiden. Internasjonalt perspektiv på overgangen til demokrati* (Pax Forlag, 2004), Berit Nøkleby, *Krigsforbrytelser. Brudd på krigens lov i Norge 1940–45* (Pax Forlag, 2004) og Lars-Erik Valle, *Dommen til døden. Dødsstraffen i Norge 1945–50* (Pax, Forlag 2004).

frigjøringen. (Langeland, 1948; Steinsvik, 1946). Stor betydning fikk også jusprofessor Jon Skeies kritikk av landssviklovgivningen, som mente at forræderiparagrafene i straffeloven skulle vært benyttet i stedet, det vil si kapittel 8 og 9 i straffeloven av 1902 (Skeie, 1945).

Kan organisasjoner og lag straffe medlemmer?

Umiddelbart kan det vekke motvilje at foreninger skal kunne drive en form for selvjustis og granske sine egne medlemmer. Forsamlings- og organisasjonsfrihet er imidlertid viktige deler av det grunnlovfestede demokratiet. Retten borgerne har til å stifte foreninger og vedta lover om medlemmenes rettigheter og plikter, er en vesentlig bestanddel av et fungerende demokrati. De fleste foreninger har en eksklusjonsparagraf som foreningens medlemmer håndhever uten innblanding av andre. Et ekskludert medlem kan riktignok reise sak mot foreningen.

Utrenskningene som skjedde i foreninger og lag var ikke tilgjengelige for offentligheten slik oppgjøret ved domstolene var. Utrenskningene i foreningene skjedde hovedsakelig ved at det ble opprettet et utvalg, en granskningskomite, som undersøkte foreningsmedlemmer gjøren og laden under okkupasjonen. Resultatene, granskningene og eventuelle sanksjoner ble lagt fram for medlemmene som fattet det endelige vedtak. Foreningsmedlemmer som hadde vært innmeldt i Nasjonal Samling under okkupasjonen ble strøket fra medlemslistene. Dette ser ut til å ha blitt praktisert av alle foreninger og lag selv om det ikke fins noen systematisk undersøkelse av og statistisk oversikt for utrenskningene. Det ble ansett å være uforenelig med medlemskap i foreninger og lag å ha vært medlem av Nasjonal Samling, et parti som støttet og var en del av et regime som ikke aksepterte organisasjons- og forsamlingsfrihet. I ettertid er det ikke rettet kritikk mot at medlemmer av Nasjonal Samling ble strøket av foreningenes medlemslister. Etter noen år fikk flere som ble ekskludert på grunn av medlemskap i Nasjonal Samling ved søknad innvilget medlemskap.

Kritikken mot oppgjøret i kunstnerorganisasjonene generelt og mot Forfatterforeningens æresrett spesielt, har vært rettet mot medlemmer som ble ilagt mildere refselsler enn å bli strøket av medlemslistene. Det kunne dreie seg om tidsbegrenset utelukkelse, ikke å utgi bøker eller

holde foredrag og opplesninger i et nærmere angitt tidsrom. Slike refsels-er var betingelser foreningene satt for fortsatt medlemskap. Foreningene hadde bare myndighet til å refse medlemmer.

Betingelser for fortsatt medlemskap ble stilt til dem som uten å ha vært medlemmer av Nasjonal Samling ble ansett for å ha vært stripe- eller upålitelige ved å ha brutt med den motstandslinje som foreningen eller Hjemmefrontens kulturgruppe hadde forsøkt å etablere.

Fagforeningsmannen Jens Tangen var den eneste ekskluderte som reiste sak for retten. Han ville ha kjent eksklusjonen fra Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon ugyldig, men Oslo byrett betraktet grunnlaget for eksklusjonen som et skjønsspørsmål og ville ikke sette sitt skjønn over det som var utøvet av fagbevegelsens organer. Byretten ville derfor ikke oppheve eller underkjenne eksklusjonen. Et medlem som blir ekskludert av en forening eller som mener at det blir stilt helt urimelige vilkår for medlemskap, kan reise sak ved rettsapparatet mot avgjørelsen. Tangen-dommen fra Oslo byrett og andre dommer i tilsvarende saker fra før krigen, viser at domstolene har vært tilbakeholdne med å gripe inn og overprøve eksklusjoner i foreninger og lag (Berntsen, 1993; Pryser, 1988; Solvang, 2020, 2021a,b).

Medlemmer i kunstnerorganisasjonene som hadde vært medlem av Nasjonal Samling, tatt imot verv av okkupasjonsmyndighetene og bidratt aktivt til nyordningen av kulturlivet, ble arrestert, siktet for landssvik og stilt for retten. Slike saker fikk stor oppmerksomhet. Dette gjaldt for eksempel saken mot komponisten David Monrad Johansen og maleren Søren Onsager, som hadde latt seg utnevne til direktør ved Nasjonalgalleriet under krigen. Han døde imidlertid før hans sak kom for retten.

Landssvikrettssakene mot forfatterne Finn Halvorsen og Marie Hamsun vakte betydelig interesse. Det ble ikke reist landssviksak mot Knut Hamsun, han ble tvangsinnlagt for psykiatrisk gransking, den konkluderte med at hans tilstand kvalifiserte for sikring. I stedet for landssviksak ble det reist sivilt søksmål med krav om erstatning for hans medvirkning til de skader Nasjonal Samling hadde påført landet. Behandlingen av Knut Hamsun etter krigen har helt siden frigjøringen vakt stort engasjement og debatt (Dingstad, 2021; Rem, 2018). Hverken Finn Halvorsen eller Knut og Marie Hamsun var medlemmer av Forfatterforeningen.

De hadde meldt seg ut under striden blant forfatterne om fredsprisen til Carl von Ossietzky i 1936 (Brochmann, 1952, s. 450–470; Ringdal, 1993, s. 161–165).

Organisasjoner og foreningers historiebøker nevner utrenskningene

Selv om oppgjøret i foreninger og lag fikk liten offentlig oppmerksomhet mens de pågikk og er lite diskutert etter krigen, er utrenskningene omtalt i foreningshistorier. I for eksempel Kommuneforbundets historie fra 1994 heter det:

Etter krigen fulgte oppgjøret både i kommunene, forbundet og foreningene. To av forbundets valgte tillitsmenn, Erling Olsen og Olaf Ødegaard, fikk landsvikdommer. Granskningskomiteer ble nedsatt på alle plan. Offentlig ansatte NS-medlemmer ble oppsagt og andre AFL-medlemmer, ekskludert fra fagorganisasjonen. Her ble alle skåret over en kam. Det hendte imidlertid at det ble tatt menneskelige hensyn ved oppsigelser. Ikke ved eksklusjon. (Bjørnhaug, 1994, s. 351)

I 25-årsberetningen for Statstjenestemannsforbundet heter det at det første styremøtet ble holdt 11. mai 1945. Det hadde ikke vært lett å innkalle alle, men det styremedlemmet som hadde vært medlem av NS ble «selvfølgelig ikke innkalt». Like selvfølgelig var det at styremedlemmene som Rikskommisær Josef Terboven hadde avsatt, ble innkalt (Pryser, 1949, s. 100).

Forfatterforeningens oppgjør etter krigen er beskrevet i to foreningshistorier, første gang i 1968 (Brinchmann & Evensmo, 1968, s. 121–138) og andre gang i 1993 (Ringdal, 1993, s. 218–223). Begge beskrivelsene er forholdsvis omfattende, og kan ikke karakteriseres som kritiske til måten oppgjøret ble gjennomført på. Det samme gjelder utrenskningene i Advokatforeningen (Christoffersen, 1958, s. 233–236; Espeli et al., 2008, s. 235). Oppgjøret i pressens organisasjoner er beskrevet i to verk, og her fins det ansatser til kritiske merknader til oppgjøret, spesielt hos Ottosen (Hjeltnes, 1990, s. 68–93; Ottosen, 1996, s. 200–240). Oppgjøret i institusjoner som Nationaltheatret (Ringdal, 2000, s. 285f), Det Norske Videnskaps-Akademi (Helsvig, 2007, s. 56–64), Universitetet i Oslo

(Fure, 2011, s. 313–325) og i Oslo-Filharmonien (Fidjestøl, 2019) er tatt opp som en del av institusjonenes historie. Utrenskningene i fagbevegelsen er tatt opp flere i flere historiske framstillinger (Berntsen, 1993; Bjørnhaug & Halvorsen, 2009; Pryser, 1988). Framstillingen som går grundigst inn på de prinsipielle sidene ved æresrettenes virksomhet er gitt i Det Norske Videnskaps-Akademis historie (Helsvig, 2007, s. 56–63).

Utrenskningene i foreninger og lag er også tatt opp i en rekke biografier, og i disse har det naturlig nok vært lagt stor vekt på hvor hardt refselsene kunne ramme. Eksempler er biografiene over Herman Wildenvey (Lotherington, 1993, s. 316–333), Rolf Jacobsen (Lillebo, 1998), Geirr Tveitt (Storaas, 2008), Leif Grung (Møllerhaug, 2016, s. 21–32, 257–277) og André Bjerke (Waage, 2018a, s. 186–197). Alf Larsen og æresretten er behandlet av Cato Schiøtz (2011, 2012).

I et par av biografiene (Møllerhaug, 2016; Waage, 2018) rettes det særlig hard kritikk mot arkitektenes og forfatternes æresretter, og deres avgjørelser førte ifølge biografene til skjellsettende begivenheter for henholdsvis Leif Grung og André Bjerke.

Den første samlede framstillingen av utrenskningene i kunstnerorganisasjonene ble gitt i Norges Kunstnerråds historie (Bjørlykke et al., 2000, s. 6–33) og i monografien *Men viktigst er æren: Oppgjøret blant kunstnere etter 1945*, ved sosiologen Dag Solhjell og historikeren Hans Fredrik Dahl (Solhjell & Dahl, 2013). Det fins ingen samlet framstilling og drøfting av oppgjøret i andre grupper av beslektede foreninger og lag. Riktignok gis det en oversikt over oppgjøret i Landsorganisasjonen, men den er meget kortfattet (Bjørnhaug & Halvorsen, 2009, 193–198; Pryser, 1988, s. 579–588).

Det er i og for seg en viktig observasjon at æresrettenes virksomhet, altså det som kan samles under betegnelsen denazifisering av foreningslivet, ikke er gitt noen større oppmerksomhet i en forsøksvis større og samlet framstilling, og at denne denazifiseringen nå blir imøtegått.

Unnskyldning skaper interesse for æresretten

Den samlede framstillingen av æresrettenes virksomhet i *Men viktigst er æren* (Solhjell & Dahl, 2013) vakte liten oppmerksomhet da den kom ut i 2013, men boken kan ha virket som en pådriver for Forfatterforeningens

unnskyldning i 2018. Det samme gjorde biografien om André Bjerke der det legges stor vekt på at æresrettens refselse ble en krenkelse som André Bjerke aldri kom over, like viktig var det at biografien rettet skarp kritikk mot æresrettens avgjørelse. *Men viktigst er æren* og Bjerke-biografien ble referanseverker i diskusjonen som fulgte etter Forfatterforeningens unnskyldning.

Den neste bokutgivelsen, *På æren løs: Krigen, litteraturen og Æresretten* (Rem et al., 2020) tok opp litteraturens roller og funksjoner under okkupasjonen og bakgrunnen for opprettelsen av Forfatterforeningens æresrett, og rettet kritikk mot historiefremstillingen og vurderingene i *Men viktigst er æren* og Bjerke-biografien. *Æresrettsutvalgets innstilling* (Hjeltnes et al., 2020) bygde på de historiske beskrivelsene og vurderingene i *Men viktigst er æren* (Solhjell & Dahl, 2013), og argumenterte for at Forfatterforeningens æresrett på sentrale punkter brøt med hevdvunne rettssikkerhetsprinsipper.

Selv om flere av de spredte historiske og biografiske framstillingene av oppgjøret i foreninger og lag kunne inneholde kritiske merknader til utrenskningene etter frigjøringen, førte det ikke til en bred debatt om berettigelsen av dette oppgjøret og en undersøkelse av hvordan det hadde foregått. Det gjorde heller ikke *Men viktigst er æren* (Solhjell & Dahl, 2013), som var gjennomgående kritisk, blant annet ved å legge vekt på hvor hardt oppgjøret rammet de som ble ekskludert og refset. Framstillingen av utrenskningene i foreningshistorier og biografier la heller ikke skjul på at granskninger, eksklusjoner og refselsler fikk store konsekvenser for medlemmer som ble gransket. Dette gjelder særlig i biografien om arkitekten Leif Grung, der granskningen av arkitektens virksomhet under krigen ifølge Møllerhaug var årsaken til hans selvmord. Biografien førte likevel ikke til noen reaksjon fra Norske Arkitekters Landsforbund. Møllerhaug hevder at Norske Arkitekters Landsforbunds æresrett ble misbrukt i maktkamp blant arkitekter som ikke hadde noe med krigen å gjøre.

En annen biografi, Petter Normann Waages om André Bjerke, *I kampens glede: En biografi* (Waage, 2018a) argumenterer for at Forfatterforeningens granskning og refselsen av André Bjerke i 1945 fikk belastende og negative konsekvenser for hans livsløp (Rem et al., 2020, s. 11–12, 14–15).

Waage går langt i å hevde at André Bjerkes oversettelse for Gunnar Stenersens forlag, et nazistisk forlag med tette bånd til Quislings kulturdepartement og til Rikskommisariatet, burde vært betraktet som en motstandshandling, og hevder blant annet at nazistene ville stanse utgivelsen (Waage, 2018a, s. 185).

Ved offentliggjøringen av unnskyldningen redegjorde et panel, med blant andre Peter Normann Waage og Dag Solhjell som eksperter på henholdsvis André Bjerkes sak og æresretten generelt, for bakgrunnen. Cato Schiøtz satt også i panelet; han hadde i flere år argumentert for at æresrettens dom over André Bjerke og Alf Larsen skulle oppheves, og det må antas at han var innkalt som advokat og ekspert på Alf Larsen, på grunn av sine artikler om Alf Larsen i det antroposofiske tidsskriftet *Libra* (Schiøtz, 2011, 2012), og som sentralt medlem i styret i Alf Larsens Litterære Stiftelse. Verken Waage, Solhjell eller Schiøtz er medlemmer av Forfatterforeningen.

Ingen andre foreninger eller lag har fulgt i Forfatterforeningens fotspor og bedt om unnskyldning for oppgjøret med medlemmer som var stripeete og upålitelige under okkupasjonen. Betyr det at utrenskningene her var mer preget av personlig hevnakt og vilkårligheter enn i andre foreninger?

Dansk Forfatterforening etablerte også en æresrett som ekskluderte medlemmer i 1945. Oppgjøret ble gjennomgått i en monografi i 2003 som konkluderte med at oppgjøret var «ret og rimeligt», selv om det inneholdt paradoksale elementer som det var enkelt å oppdage med distansens privilegium. Det var selvfølgelig problematisk at oppgjøret i foreningene skjedde ved at foreningens æresrett hadde stor makt som etterforsker, anklager og delvis som dommer (Hardis, 2003, s. 223–224), og at forfatterforeningene hadde få medlemmer. De fleste kjente hverandre.

Ingen av dem som ble dømt av Dansk Forfatterforenings æresrett kom noen gang tilbake i dansk offentlighet. Dette var annerledes i Norge. Bare de permanent ekskludertes navn (medlemmene av Nasjonal Samling) ble offentliggjort, mens navnene på dem som fikk mildere refselsler ikke ble offentliggjort. Flere av de norske ekskluderte og refsede fikk etter forholdsviss kort tid store navn og ble folkekjære forfattere. Eksempler kan være Rolf Jacobsen, ekskludert som medlem av Nasjonal Samling, og

André Bjerke, som ble refset med ett års publiseringsnekt fordi han hadde tatt oversettelsesarbeid for et nazistisk forlag.

Unnskyldning og forsoning - tidstypiske fenomener?

Det er grunn til å reflektere litt over om Forfatterforeningens unnskyldning er uttrykk for et endret forhold til fortida og nye holdninger til historiske hendelser. I unnskyldningen fra Forfatterforeningens styre het det at sanksjonene i 1945 rammet hardt, at foreningen «gjorde urett» i 1945 og at «prosessen var tvilsom» og «basert på feilaktige opplysninger». Endelig hadde æresretten handlet på «sviktende skjønn og feil grunnlag». Da begrunnelsen ble presentert på jubileumsmøtet, het det også at æresretten var en «skamplet», og at den ga «rystende innblikk i den urettferdighet og vilkårlighet» som preget prosessen. Fra panelet av eksterne eksperter ble det blant annet på jubileumsmøtet hevdet at Forfatterforeningen ved å erkjenne denne «skampletten» hadde «visket den ut» med sin unnskyldning. Er det så lett å oppheve en påstått historisk urett? (Rem et al., 2020, s. 10–12).

I unnskyldningen gjorde flere tendenser seg gjeldende, ikke minst en perspektivforskyvning. Like etter krigen konsentrerte historikere og store deler av offentligheten seg om heltene fra okkupasjonsårene, og historien ble skrevet med betydelige innslag av patriotiske fortellinger. Det ble imidlertid også gjennomført omfattende granskninger i offentlig regi av hvordan de sivile og militære myndighetene hadde opptrådt før og under okkupasjonen (Innstilling fra undersøkelseskommissjonen av 1945, 1946; NOU 1979: 47).⁴ Rettsoppjøret med krigsforbryterne og landssvikerne har fått stor oppmerksomhet (St. meld. nr. 17 (1962–63)).

4 Undersøkelseskommissjonen av 1945 besto foruten høyesterettsadvokat Gustav Heiberg av stortingsmann Arnold Holmboe, professor Ole Hallesby, jurist Ernst Fredrik Eckhoff, fylkesmann Nils N. Thune, historieprofessorene Arne Bergsgård og Sverre Steen samt Helge Sivertsen, utvalgets sekretær. Den militære undersøkelseskommissjon av 1946 besto av høyesterettsdommer Erik Solem, lektor Magnus Jensen, høyesterettsadvokat Ivar Follestad, generalmajor Wilhelm Hansteen, kommandør Per Askim og historikeren Jan Henrik Olstad, sekretær.

Det tok noen tiår før interessen ble flyttet fra de patriotiske heltene over til ofrene for nazismens ugjerninger, jøder, norske konsentrasjonsleirfanger i Tyskland, krigsfanger hovedsakelig fra Den røde armé og Jugoslavia som ble brukt som slavearbeidere i Norge, politisk og religiøst forfulgte, krigshandlingene i Finnmark og tvangsevakueringen av Finnmark og deler av Troms. Endelig har sjømennene i handelsflåten og partisanene i Troms og Finnmark blitt trukket fram. Det er distanse i tid og nye perspektiver som har ført til denne interesselenskyvningen fra helter til offer, fra gruppe til gruppe.

Interessen for offer har nå også nådd grupper som mange fredssommeren 1945 mente befant seg på feil side under krigen. Kvinner som fikk barn med og/eller hadde innledet kjærlighetsforhold med tyske soldater er ett eksempel, barn av foreldre som var med i Nasjonal Samling et annet, passive medlemmer av Nasjonal Samling et tredje. Det er ikke uinteressant å undersøke hvordan det gikk med slike grupper som ble stigmatisert, støtt ut av samfunnet og utsatt for repressive holdninger fra majoritetssamfunnet i de første etterkrigsårene. Det er en tendens til å betrakte slike grupper, om ikke som offer på samme måte som de som ble drept, mishandlet, fengslet, undertrykket, diskriminert og fratatt demokratiske rettigheter under nazi-okkupasjonen, så likevel som offer på grunn av den lidelsen de ble påført.

Minnekulturen om okupasjonsårene er ikke en fast bestemt, men en flytende størrelse. Flere grupper og begivenheter er i årenes løp blitt en del av minnekulturen, og hvordan den endrer seg er et interessant og vanskelig metahistorisk spørsmål. Det kan likevel slås fast at diskusjonen om Forfatterforeningens æresrett er en diskusjon som også dreier seg om denne minnekulturen. Den opphetede diskusjonen om hvem som skal minnes ved Falstadsenteret i 2003 er et talende eksempel på hvordan distanse og perspektiv preger minnekulturen. Denne diskusjonen har klare paralleller til diskusjonen om æresretten. Skulle Falstad bare være et minnested for *SS-Strafgefangerenlager* Falstad – eller også for skolehjemmet for vanartede gutter i mellomkrigstida og for tvangsarbeidsleieren for landssvikdømte etter frigjøringen 1945 (Sem, 2008)?

Det er relevant å se Forfatterforeningens unnskyldning i et slikt videre perspektiv. Med unnskyldningen til de 18 ble seierherrene ved frigjøringen i 2018 gjort til gjerningsmenn. En konsekvens av unnskyldningen er

at Forfatterforeningens styre, som hadde loset foreningen gjennom okkupasjonsårene og bidratt til motstand mot knebling av ytringsfriheten og ensretting av det litterære feltet, ble gjort ansvarlig for en «skamplett» og for «urettferdighet og vilkårlighet». Det ble også hevdet at æresretten sto for «uhyrligheter» (Rem et al., 2020, s. 11) og at det var «umulig å komme lenger bort fra rettsstatens prinsipper» (Waage, 2018b). Unnskyldningen gjorde de som hadde støttet og/eller dratt nytte av nazifiseringen ved å neglisjere Forfatterforeningens motstandslinje, til offer. Dagbladets kulturredaktør skrev en kommentar etter at Forfatterforeningens unnskyldning var offentliggjort under tittelen «Den groveste krenkelsen av ytringsfriheten» (Hvidsten, 2018).

Forfatterforeningens unnskyldning til de æresrettsdømte kan ses på som et riktignok ekstremt og sjeldent eksempel på historierevisjonisme. Med historierevisjonisme siktes det her til en historieframstilling som bygger på tendensiøs, selektiv og ufullstendig kildebruk, samt en lite utviklet kildekritikk. Det siktes med andre ord ikke til den revidering av historien som skyldes nytt kildemateriale, økt distanse, teoridannelse og nye perspektiver som betinger ny fortolkning og forståelse av fortida. Hvis påført lidelse er det eneste perspektivet på æresretten, kan de dømte framstilles som offer, men det betyr samtidig at det settes parentes rundt et grunnleggende perspektiv for analyse av okkupasjonsåra, antifascisme. Et annet relevant og selvfølgelig perspektiv er rettssikkerhetsprinsipper; ble disse overholdt av Forfatterforeningens æresrett?

Distansen i tid til okkupasjonsårene muliggjør ikke bare skifte av perspektiver, men at flere perspektiver kan opprettholdes samtidig, og umuliggjør at rettssikkerhet eller lidelse kan være de eneste innfallsvinklene til en analyse av æresretten. Den personlige følelsen av å være urettferdig behandlet, var utbredt i alle deler av rettsoppjøret. Det må imidlertid kunne forlanges en viss forholdsmessighet i de refselsene foreningene påla medlemmer.

Det som diskuteres etter mars 2020 er om det er riktig som Forfatterforeningen hevdet ved sitt jubileumsmøte i 2018, at rettssikkerhetsprinsippene ble satt til side av æresretten. Sentralt i denne diskusjonen står hvilken rolle som skal tillegges den unike historiske situasjonen foreningen sto overfor i mai 1945.

Forfatterforeningens unnskyldning uttrykte antakelig også en vilje til forsoning, og kan ha spilt en like stor rolle som hensynet til de to æresrettsdømte forfatterne, André Bjerke og Alf Larsen. I Norge har det vært staten som representant for en undertrykkende majoritetsmakt som har bedt ulike minoriteter eller trakasserte grupper om unnskyldning for tidligere tiders overgrep. Jøder, romer, tyskerjenter, krigsbarn, partisaner og overvåkede venstreorienterte har mottatt slike statlige beklagelser.

Ved å benytte unnskyldning som et middel til å forsone motsetninger, er det ikke bare selve unnskyldningen som er avgjørende, men at minoriteten/gruppen anerkjennes som et offer. En slik anerkjennelse fra autoritativt hold kan være av stor betydning for å overkomme å bli sittende fast i offerrollen.

Forfatterforeningens unnskyldning i 2018 kan vanskelig forklares med et ønske om å skulle forsone motsetninger i foreningen som var etablert av æresrettens virke. I de to verkene om Forfatterforeningens historie som er skrevet om denne perioden (Brinchmann & Evensmo, 1968; Ringdal, 1993) er det ikke ført fram noen kritikk av æresrettens virksomhet som skulle foranledige en unnskyldning. I de analysene som legges fram i historiebøkene virker det heller ikke som om æresrettens virksomhet skapte dyp splittelse blant foreningens medlemmer som ikke fantes på forhånd. Splittelsen som skjedde i Forfatterforeningen i 1952 hadde ingenting med æresretten å gjøre, men skyldtes uenighet om språkspørsmålet, det vil si om Forfatterforeningen skulle oppnevne medlemmer til Norsk Språknemd, som hadde som oppgave å fremme en tilnærming mellom bokmål og nynorsk (Ringdal, 1993, s. 279). Denne striden førte til at foreningen ble splittet, et mindretall meldte seg ut og dannet Forfatterforeningen av 1952. Denne nye foreningen besto både av medlemmer som hadde vært suspenderte etter 1945 og av forfattere som hadde deltatt aktivt i motstandskampen. Sigurd Hoel, Arnulf Øverland, Francis Bull, Claes Gill, Gunnar Reiss-Andersen fra motstandssiden mens Per Arneberg, André Bjerke, Ejlert Bjerke, Harald Thaulow og Georg Wasmuth Sejersted alle ble refset av æresretten (Ringdal, 1993, s. 285). Dannelsen av den nye foreningen kan ses på som et tegn på at motsetningen fra krigsårene var tilbakelagt få år etter frigjøringen. Utbryterforeningen ble for øvrig nedlagt i 1966.

Den kulturelle situasjonen før okkupasjonen

Nazityske okkupasjonsmyndigheter og Nasjonal Samlings kulturdepartement la stor vekt på å gjøre kunst og kultur til redskaper for nazifisering av det norske samfunnet. Før 1940 var det litterære feltet preget av at kulturradikalismen og modernismen hadde vunnet hegemoni innenfor de fleste kunstarter. Kulturradikalismen innebar ytterligere sekularisering og tro på vitenskap, og åpnet for modernisme og eksperimentering innenfor kunstartene, musikk uten melodi, det non-figurative maleriet, poesi uten rim og eksperimentelle romaner som hadde skiftet ut positive helter med problematiske eller negative helteskikkelser.

Norske musikere, billedkunstnere og forfattere hentet inspirasjon fra Frankrike, Storbritannia og USA, etter Weimarrepublikkens fall i 1933 sjelden fra Tyskland. Nazi-Tyskland forbød kulturradikalisme og modernisme, retningene ble betraktet som degenererte, utartete, kosmopolitiske, nihilistiske, unasjonale, ateistiske, dekadente – kort sagt som autoritets- og samfunnsnedbrytende kunst. Innflytelsen fra fransk, britisk og amerikansk kunst og kultur på norsk kulturliv økte etter at nasjonalsosialismen tok makten i Tyskland fra januar 1933. Påvirkning fra den anglosaksiske verdenen var utpreget på litteraturens område. Tysk eksil-litteratur med Thomas og Heinrich Mann og Bertolt Brecht, litteratur som ble forbudt i Det tredje riket, ble høyaktet i Norge, mens Det tredje rikets godkjente litteratur vekket liten interesse.

Nils-Aage Sørgaard har dokumentert at fascismen, både i tysk og italiensk utgave, fra tidlig på 1920-tallet falt i god jord blant norske forfattere og nevner Nils Kjær (1870–1924), Sven Elvestad (1884–1934), Finn Halvorsen (1893–1960), Trygve Gulbrandsen (1894–1962), Øvre Richter Frich (1872–1945) og Knut Hamsun (1859–1952) (Sørgaard, 1973).

Nyordningen av litteraturen etter 9. april 1940

Så å si med det samme tyske soldater satte beina på norsk jord, 10. april, beslagla de anti-nazistiske bøker i forlag og bokhandlere i Oslo. Nyordningen av Norge innebar at de kulturelle båndene til Storbritannia, Frankrike og USA skulle brytes. Norge tilhørte den germanske

folkestammen som var blitt fremmed for seg selv, men skulle gjennom nyordningen av stat og samfunn føres tilbake i folden. Ensrettingen av kunsten og kulturlivet var en hovedkomponent i nyordningen, og den besto i at kulturradikale, jødiske og marxistiske forfattere og modernistiske bøker og kunst ble forbudt. Dette skulle rive over de kulturelle bånd til Storbritannia og USA. Beslagene av enkelte titler ble fulgt opp av lange lister med bøker som skulle forbys og fjernes fra forlag, bokhandlere og biblioteker. Nye lister med forbudte bøker ble utarbeidet under hele krigen, dels av Rikskommissariatet, dels av Kulturdepartementet. Departementets fulle navn var til og med Kultur- og folkeopplysningsdepartementet.

Bare Politidepartementet og Justisdepartementet hadde like mange NS-medlemmer blant sine ansatte som denne departementale nyskapingen. Det sier mye om den høye prioriteringen av kulturlivet og hvor viktig denne sektoren var at bare voldsapparatet krevde en like stor andel lojale medarbeidere. Også Rikskommissariatet hadde en stor og aktiv kulturavdeling (Rem et al., 2020, s. 27–69).

Beslagleggelsen av bøker og forfatterskap gikk spesielt ut over kulturradikale norske forfattere som Nordahl Grieg, Aksel Sandemose, Arnulf Øverland, Torolf Elster og Rolf Stenersen og engelske og amerikanske forfatterskap som Ernest Hemingway. Bøker av tyske forfattere i eksil ble også forbudt. Samtidig støttet Rikskommissariatet og Kulturdepartementet oversettelse, utgivelse og spredning av nazigodkjent tysk litteratur. Dette skulle bidra til å svekke den kulturelle tilknytningen til Storbritannia og USA, finanskapitalens og jødernes hjemland, og gjenopprette forbindelsen til Tyskland og rede grunnen for det germanske tusenårsriket.

Et stort antall aviser ble stanset av Rikskommissariatet, blant annet de kommunistiske avisene og arbeiderpressen. Tiden forlag ble likvidert, og de to forlagene som dominerte utgivelsene av ny norsk skjønnlitteratur, Gyldendal og Aschehoug, ble nazifisert, Gyldendal i mars 1942, Aschehoug sommeren 1943. Bokhandlerne ble pålagt å stille ut bøkene til Quisling og Hitler, biblioteker og skoler fikk tilsendt nazistiske propagandabøker på Rikskommissariatets og Kulturdepartementets bekostning. Utgivelsen av nazipropaganda skjedde ved nazistiske forlag, de fleste ved Gunnar Stenersens Forlag, som blant annet ga ut Hitlers *Min kamp* og flere bind med Quislings taler. Forleggerforeningen ble nazifisert ved

at Kultur- og folkeopplysningsdepartementet innsatte naziforleggeren Gunnar Stenersen som leder (Ringdal & Larsen, 1995, s. 120–121).

Rikskommissariatet hadde en stor kultur- og folkeopplysningsavdeling som subsidierte utgivelse av godkjent tysk skjønnlitteratur. Hensikten var å bryte de kulturelle båndene til Storbritannia og USA og styrke det germanske folkefellesskapet. Forlagene, pressen, bibliotekene og bokhandlerne ble organer for ensretting og propaganda, ikke redskaper for ytringsfrihet og fritt ord. NRK ble en propagandakanal for okkupasjonsmyndighetene, likevel ble radioen beslaglagt høsten 1941 fordi folk lyttet til norsk radio fra BBC.

Det litterære feltet under okkupasjonen

Hvordan forsvarte kultursektoren seg mot dette, og mer spesielt, hva gjorde de organiserte forfatterne? Til å begynne med, og ganske lenge, ikke så mye. Mer eller mindre av seg selv skjedde det imidlertid store endringer i det litterære feltet. En del forfattere dro i eksil mer eller mindre umiddelbart, som Nordahl Grieg og Sigrid Undset. 16 ble fengslet for motstandsarbeid (Ringdal, 1993, s. 186), med Arnulf Øverland som den mest kjente. Forfatterne i eksil, som Helge Krog og Torolf Elster, bidro i illegale aviser som ble smuglet inn i Norge. Sigurd Hoel mente han skrev i alt 50 artikler i den illegale pressen.

Før okkupasjonen hadde det skjønnlitterære feltet bestått av privatdrevne og uavhengige forlag og bokhandlere samt av statsstøttede faglig uavhengige biblioteker. Forlagene og bokhandlerne ble etter hvert underlagt sensur, og bibliotekene ble pålagt å distribuere politisk propaganda og politisk godkjente bøker. Da Gyldendal og Aschehoug ble nazifisert, ble de boikottet av sine skjønnlitterære forfattere, mens utgivelsen av sakprosa, skole- og lærebøker fortsatte omtrent som før. Etter 9. april 1940 oppsto ganske raskt en flora av undergrunnsaviser og blader, og disse illegale utgivelsene inneholdt også litterært stoff, særlig dikt. Forfattere i eksil produserte også litteratur som i en viss utstrekning ble smuglet inn i Norge (Rem et al., 2020, s. 31–37).

Det skjønnlitterære feltet ble dermed splittet i tre deler under okkupasjonen: godkjent skjønnlitteratur fra nazistiske forlag, skjønnlitteratur

som var tilgjengelig gjennom illegale kanaler, og utgitt skjønnlitteratur fra Gyldendal og Aschehoug før de ble nazifisert. Sigurd Hoel vurderte den skjønnlitteraturen som ble gitt ut etter 9. april 1940 og fram til nazifiseringen av de to store skjønnlitterære forlagene som ubetydelig, og mente også at det var den skjønnlitteraturen som ble utgitt illegalt som hadde størst betydning for motstandskampen. Samtidig hevdet han at en del av det som ble publisert illegalt viste seg å ha varig verdi (Hoel, 1945).

Motstand mot ensretting og nazifisering

Sommeren 1941 ville Forfatterforeningen, ved styret og Det litterære råd, protestere mot gjentatte anslag mot trykke- og ytringsfriheten. Det litterære råd velges som styret av Forfatterforeningens årsmøte og er foreningens sakkyndige råd i litterære spørsmål, tar avgjørelser om medlemskap og fordeling av stipendmidler. Forberedelsene til protesten skjedde ved at det ble sendt et forslag til en protestresolusjon til medlemmene. Den fikk bred støtte, men ble likevel ikke sendt til Nasjonal Samlings kulturdepartement. Bakgrunnen var angivelig at protesten ville føre til at okkupasjonsmyndighetene oppløste foreningen (Ringdal, 1993, s. 183). Senere på sommeren ble det sendt en protest fra Forfatterforeningen mot en krenkelse av åndsfriheten i forbindelse med sensur av lesebøker for skolen (Brinchmann & Evensmo, 1968, s. 61; Hjeltnes, 2020, s. 17–19; Rem et al., 2020, s. 55–60; Ringdal, 1993, s. 191–195; Solhjell & Dahl, 2013, s. 172–176).

Gyldendal ble nazifisert våren 1942 da Tore Hamsun, medlem av Nasjonal Samling, ble innsatt som direktør av Nasjonal Samling. Forlagets skjønnlitterære forfattere gikk umiddelbart til boikott eller streik, som innebar at de ikke ville levere manuskripter til utgivelse. Samtidig ble publikum oppfordret til ikke å kjøpe bøker utgitt av Gyldendal etter nazifiseringen av forlaget. Initiativet til streiken og boikotten av Gyldendal-bøker ble tatt av forlagets forfattere. Våren 1943 oppsøkte Gyldendal-forfatteren Johan Borgen Forfatterforeningens formann og spurte om ikke tiden var moden for å boikotte alle forlag. Etter hemmelige møter og sonderinger blant medlemmene viste det seg å være bred støtte for forslaget. Deretter ble det holdt et illegalt møte om saken, der styret i Forfatterforeningen og Det litterære råd deltok. Styret gikk inn

for boikott, mens Det litterære råd var mot, og ved avstemningen fikk ikke boikottparolen flertall. Foreningens formann, Alex Brinchmann, forbeholdt seg retten til å fortsette å arbeide for boikott (Brinchmann & Evensmo, 1968, s. 105–106).

Begivenhetene kom imidlertid streiketilhengerne til hjelp da Kulturdepartementet satte inn forfatteren og Nasjonal Samling-medlemmet Åsmund Sveen som konsulent for å kontrollere at Aschehoug fulgte okkupasjonsmyndighetenes litteraturpolitiske direktiver. Dette førte til at forlagets skjønnlitterære forfattere ikke ville levere manuskripter og gi ut bøker. I praksis innebar dette at det eksisterte en forfatterstreik fra høsten 1943. Den var ikke et resultat av vedtak i Forfatterforeningen, men ble tatt av forfatterne på de to forlagene som var de dominerende utgi-verne av norsk og oversatt skjønnlitteratur.

Sigurd Hoel innledet på møtet våren 1943 mellom Forfatterforeningens styre og Det litterære råd våren 1943, som skulle beslutte om Forfatterforeningen skulle vedta streik. Hoel sa blant annet på dette møtet at det de nå diskuterte var om forfatterne ved de forlag som ennå ikke var nazistiske eller nazifisert, skulle boikottes. Hoel mente at Nasjonal Samlings og Rikskommisariatets taktikk fra første stund hadde vært å trekke et skille mellom intellektuelle radikale og resten av forfatterne. Nazifiseringen av Gyldendal var et ledd i denne taktikken. Gyldendal ble sett på med blant annet Den gule serie som et arnested for kulturradikalismen. Forfatterne gikk umiddelbart til boikott, ifølge Hoel, og situasjonen var da altså at Gyldendal-forfatterne fra våren 1942 var i streik, mens resten av forfatterne arbeidet som vanlig. Nazistene hadde, sa Hoel på møtet i april 1943, bombardert de Gyldendal-forfatterne de oppfattet som svakest, med smiger, løfter og trusler for å få dem til å bryte boikotten. Denne situasjonen var ifølge Hoel farlig, og det var den de sto i våren 1943, og de som nå gikk mot en felles boikott bidro til at denne farlige situasjonen skulle vedvare. Det fantes svake, forvirrede, lunkne og selvopptatte personer blant forfatterne, også blant de streikende, sa Hoel videre. Disse så at forfatterne på de andre forlagene kom ut i store opplag, de hadde selv utmerkede manuskripter liggende. Er ikke diktning hevet over politikk, hevdet de, og trengte ikke folk bøker i slike tider. Det er merkelig at det gikk an å hevde at kunsten sto over politikken under okkupasjonen da

kunsten var direkte underordnet og sto i politikkenes tjeneste. Hoel mente også at det i enhver streik fantes en slik svak gruppe, og problemet var da hvordan denne svake gruppen kunne styrkes. Ifølge Hoel kunne det bare skje ved at streiken ble utvidet til å gjelde alle forlag. Hoel hadde imidlertid ingen illusjoner om at en norsk forfatterstreik var viktig, krigen ville bli vunnet av de allierte uansett hva norske forfattere gjorde, men å holde fronten og å stå fast var viktig for det eksemplet forfatterne kunne være i Norge og av hensyn til deres egen selvaktelse, nå og i framtida (Hoel, 1945, s. 69–88).

Illegalt arbeid måtte foregå i hemmelighet, og en følge av det er at det har etterlatt seg få skriftlige samtidsdokumenter. Det er blant annet vanskelig å bringe på det rene om Forfatterforeningen kunne arrangere ordinære medlemsmøter under alle okkupasjonsårene. Det er i hvert fall sikkert at en del møter som diskuterte hvordan motstand skulle ytes mot ensrettingen av det litterære feltet, ble holdt hemmelig, også for Forfatterforeningens medlemmer som ikke ble ansett for å være pålitelige. Det sier seg selv at medlemmer av Nasjonal Samling og andre som Forfatterforeningens styre ikke stolte på, ikke kunne involveres i hva motstandsarbeidet skulle bestå i og hvordan det kunne gjennomføres. Det forelå derfor under okkupasjonen en utelukkelse av medlemmene som ble oppfattet som stripete.

Parolene på det litterære område var at nazistiske forlag skulle boikottes av medlemmer av Forfatterforeningen, videre skulle nazifiserte forlag boikottes. Det er enighet blant alle, også blant dem som etter krigen var kritiske til at Forfatterforeningens styre hadde måttet inngå tvilsomme avtaler med Kultur- og folkeopplysningsdepartementet, om at eksistensen av et ikke-nazifisert foreningsstyre hadde spilt en avgjørende rolle for å etablere boikotten av forlagene, og at forfatterstreiken var effektiv (Kildal, 1945, s. 213).

Opprettelsen av Forfatterforeningens æresrett

Hjemmefrontens kulturutvalg oppfordret foreningene som organiserte kunstnere ved frigjøringen til å samordne utrenskningene. Henvendelsen gikk til Norges Kunstnerråd, opprettet i 1940 som et forsvarsverk mot

nazifisering og nedlagt av Terboven sommeren 1941. Rådet ble gjenopprettet ved frigjøringen og støttet oppfordringen fra Hjemmefrontens kulturutvalg og videreformidlet oppfordringen til foreningene som organiserte kunstnere. Selv om oppgjøret skulle foregå i hver enkelt forening, ble det oppfattet som rettferdig at det foregikk etter noenlunde samme prinsipper.

Norges Kunstnerråd offentliggjorde en erklæring 14. mai 1945 om oppgjøret med landssvikere og upålitelige:

Nedenstående kunstnerorganisasjoner har samarbeidet og er blitt enige om de prinsipper som skal følges for å slette av foreningens medlemslister enhver person som ved direkte samarbeid med okkupasjonsmakt eller nazister har forrådt Norges sak. Likeledes er man blitt enig om de felles åtgjerder som skal tas overfor de personer som ved lite nasjonal holdning har svekket respekten for den norske front. Organisasjonene erklærer seg solidarisk med den kamplinjen som har vært gjennomført av den kulturgruppe som under krigen har virket i samarbeid med Hjemmefrontens ledelse. (Solhjell, 2020, s. 2)

I klartekst var disse prinsippene at NS-medlemmer skulle ekskluderes og at upålitelige skulle ilegges mildere refselsler. Det står ikke noe i denne oppfordringen om at oppgjøret måtte skje etter foreningens egne lover for eksklusjon. Dette kan muligens tolkes i retning av at Hjemmefrontens kulturgruppe og Kunstnerrådet mente at den historiske situasjonen krevde en slags unntakstilstand, men dette er uklart. En annen fortolkning kan legge vekt på at det var en underforstått selvfølge at eksklusjoner og refselsler skulle skje etter foreningenes lover og regler, og ikke minst følge den praksis som tidligere var benyttet ved eksklusjoner.

I Forfatterforeningen ble beslutningen om opprettelse av en æresrett avgjort ved uravstemning blant medlemmene. Det vil si, medlemmer som hadde vært innmeldt i Nasjonal Samling fikk ikke tilsendt stemmesedler. De ble umiddelbart strøket av medlemslistene. Medlemmene ble bedt om å stemme ja eller nei til opprettelse av en æresrett. Brevet med stemmeseddelen ble sendt til medlemmene 1. juni 1945:

Som det vil være kjent fra pressen har en rekke av landets kunstnerorganisasjoner gjennom Hjemmefrontens Kulturgruppe fått i oppdrag å foreta en sanering

av foreningens medlemslister i overensstemmelse med de retningslinjer som er fastlagt ved en kongelig proposisjon fra London for tjenestemenn i stat og kommune. I den anledning har Forfatterforeningen med hjemmel i lovens pgf. 1 og 9 nedsatt en æresrett som [...]. (Solhjell, 2020, s. 3)

Svarfristen ble satt til 12. juni, og det ble også opplyst at høyesterettsdommer Erik Solem ville fungere som oppmann for æresretten.

Det ble sendt ut 155 stemmesedler, 109 støttet opprettelsen av en æresrett (Ringdal, 1993, s. 218). Det ble avgitt 117 gyldige stemmesedler, og av disse var 94 prosent ja-stemmer (Brinchmann & Evensmo, 1968, s. 126; Ringdal, 1993, s. 218–223). I brevet til medlemmene ble det vist til at tjenestemannsanordningen «hjemlet» Forfatterforeningens opprettelse av en æresrett. Dette var ikke riktig. Tjenestemannsanordningen gjaldt ansatte i stat og kommune, og kunne ikke hjemle eksklusjoner og refselsler i organisasjoner og lag. Anordningen viste til tjenestemannsloven og kunne ikke regulere medlemskap i Forfatterforeningen (Rem et al., 2020, s. 201–229).

Forfatterforeningens utsendelse av stemmesedler til en uravstemning om opprettelse av en æresrett var ikke støttet i foreningens lover, og det var heller ikke riktig å vise til tjenestemannsanordningen som en hjemmel for verken opprettelsen av æresretten eller for eksklusjoner. Æresrettsutvalget som gransket opprettelsen av æresretten grundig, har likevel kommet til at den var ekstraordinær, men ikke at den brøt med foreningsrettslige prinsipper (Hjeltnes et al., 2020, s. 76–78).

I *Æresrettsutvalgets innstilling* er det et underliggende premiss at Forfatterforeningen og æresretten trodde at dens virksomhet var hjemlet av tjenestemannsanordningen (Hjeltnes et al., 2020, s. 10, 77). Forfatterforeningen og Norges Kunstnerråd konfererte flere ganger med Justisdepartementet, som gjorde Forfatterforeningen oppmerksom på at eksklusjoner og refselsler måtte skje etter foreningens lover og regler, alle beslutninger måtte treffes av de rette organer i organisasjonene (Brinchmann & Evensmo, 1968, s. 125). Analysen av opprettelsen av æresretten i *På æren løs* legger vekt på at Forfatterforeningen søkte råd i Justisdepartementet, og finner det vanskelig å tro at ikke Forfatterforeningen forsto at æresretten måtte virke etter foreningens lover, og ikke etter tjenestemannsanordningen (Rem et al., 2020, s. 231).

Denne fortolkningen styrkes ved at Justisdepartementet oppnevnte en komité på tre jurister som skulle bistå æresretten, og som med en eller flere av sine representanter var til stede på æresrettens møter. Det ble i løpet av høsten 1945 også oppnevnt en appellinstans, styret i Norges Kunstnerråd. Appellinstansen fikk også en gruppe departementsoppnevnte jurister til å rådføre seg med. Praksis ble at juristene behandlet ankene og at ankeinstansen, Norges Kunstnerråd, tok deres råd til følge (Rem et al., 2020, s. 289–298).

Æresretten i arbeid

Æresretten var ganske godt informert om hvem som burde granskes, og undersøkelsene foregikk hovedsakelig ved korrespondanse. Materialet etter æresretten er en del av Forfatterforeningens arkiv. Det virker ikke som om dette arkivet er komplett, det vil si at enkelte deler av korrespondansen med forfattere ser ut til å være fjernet. I *På æren løs* er dette arkivet gjennomgått for noen av de æresrettsdømte forfatterne, Ejlert Bjerke, André Bjerke og Alf Larsen, mens Æresrettsutvalget ikke har gått inn på enkeltsaker.

På sitt ordinære årsmøte 13. desember 1945 skulle de sakene som var ferdigbehandlet legges fram for medlemmene. Det hadde vært meningen at medlemmene skulle få tilsendt et konsentrat av sakene, men på grunn av det store omfanget av dokumenter, foreslo styret i stedet et kort muntlig referat av hver sak. Etter foreningsformannens innledning ble det debattert om ikke saken burde utsettes til våren etter at det var utarbeidet skriftlige resymeer, eller om æresrettens avgjørelser skulle tas til etterretning uten at hver enkelt sak ble behandlet i plenum. Det ble hevdet at begge parter måtte høres før årsmøtet kunne treffe en beslutning. Imot dette ble det hevdet at æresretten var oppnevnt med et klart flertall, og at de tre juristene hadde godkjent dommene slik at det ikke var noen grunn til å tvile på æresrettens kompetanse og objektivitet (Brinchmann & Evensmo, 1968, s. 129).

Etter forslag fra Ole Barman voterte medlemsmøtet over forslaget om at «Foreningen anser æresrettens mandat å omfatte avgjørelsen av samtlige saker». Det var 52 medlemmer på dette møtet, det ble avgitt

39 stemmer, 12 mot og 27 for forslaget (Brinchmann & Evensmo, 1968, s. 129). Forfatterforeningens framstilling fra 1968 gir ikke noen opplysninger om de som hadde blitt gransket av æresretten var til stede, men i Ringdals foreningshistorie blir det opplyst at ingen av dem som fryktet å bli utelukket fra foreningen for en tidsbegrenset periode eller refset på annen måte hadde møtt opp (Ringdal, 1993, s. 222).

Æresrettsutvalget bruker sterke ord om det som skjedde på årsmøtet i desember 1945, og etterpå er det brukt enda sterkere ord. Geir Woxholth, utvalgets leder, har karakterisert beslutningene og vedtakene som et kupp, det skulle bestå i at æresretten tok makten i Forfatterforeningen (Woxholth, 2021).

Med vedtaket ble de som var siktet av æresretten fratatt muligheten til kontradiksjon (Hjeltnes et al., 2020, s. 79). Dette betrakter Æresrettsutvalget som et alvorlig brudd på rettssikkerhetsprinsipper. I *På æren løs* argumenteres det for det første for at muligheten for kontradiksjon i rikt monn var til stede under granskningen. Dessuten hadde ingen av de siktede møtt fram til møtet som skulle behandle æresrettens innstilling; det kan tolkes som at de siktede ved sitt fravær valgte ikke å benytte muligheten for kontradiksjon. I tillegg må det legges vekt på at de dømte hadde muligheten til å anke sin sak.

Æresrettsutvalget argumenterer for at en vurdering av æresretten må bygge på foreningens lover og hvordan disse lovene er blitt praktisert, men går likevel ikke inn på at Forfatterforeningen først fikk sin eksklusjonsparagraf i 1929 og at den aldri var praktisert. På høstmøtet 1939 tok imidlertid Arnulf Øverland opp om ikke foreningen var for rask til å ta opp nye medlemmer, og begrunnet det med at det var vanskelig å få et medlem ut igjen. Eksklusjonsparagrafen var aldri brukt, og, hevdet han, det kunne være uheldig at foreningen hadde medlemmer selv om de ikke direkte «motarbeidet dens interesser på en illojal måte», som det het i eksklusjonsparagrafen (Brochmann, 1952, s. 384). Utvalget går heller ikke inn på at forfattere ble oppfordret til å søke medlemskap av Det litterære råd, og at søknaden deretter ble behandlet av Det litterære råd og deretter av styret. At medlemskap var mulig kun etter en slik oppfordring viser at det var mer eller mindre uttalte normer som lå til grunn for at en forfatter kunne oppnå medlemskap ved

siden av mer formelle krav til en viss litterær produksjon (Brochmann, 1952, s. 383).

Stemmetallene 27/52 for å akseptere æresrettens innstilling svarer ikke til kravet om 3/4 flertall slik det stilles i Forfatterforeningens eksklusjonsparagraf. Av de frammøtte stemte 12 mot å akseptere æresrettens innstilling, mens 27 stemte for. Følgelig var det 13 som ikke stemte (ja eller nei). Skal det kvalifiserte flertallet beregnes ut fra antall avgitte stemmer (27/39) var beslutningen heller ikke i tråd med vedtektene. Gitt at foreningen ikke tidligere hadde etablert en praktisering av eksklusjonsparagrafen, kan avstemningen tolkes på forskjellige måter, og holdes opp mot den helt unike situasjonen foreningen sto i. Eksklusjonsparagrafen fra 1929, som aldri hadde vært praktisert, var ikke laget for den situasjonen Forfatterforeningen sto i etter frigjøringen 1945. Ingen foreninger hadde lover som dekket den unike historiske situasjonen de befant seg i våren 1945.

Det betyr ikke at den historiske situasjonen legitimerer at rettssikkerhetsprinsipper kan settes til side, men en gjennomgang av opprettelsen av æresretten og dens praksis viser da heller ikke at det skjedde. Sentralt i debatten om dette står fortolkningen av et internt notat fra Justisdepartementet fra årsskiftet 1945/46 (Fløgstad et al., 2021; Solvang, 2021 a,b; Woxholth, 2021).

Æresrettsutvalget har rett i at det i dokumentene etter Forfatterforeningens æresrett er få henvisninger til foreningens lover og regler, det vil si mer presist til eksklusjonsparagrafen fra 1929 og reglene for hvordan den skulle benyttes. Denne paragrafen hadde imidlertid aldri blitt benyttet, det fantes derfor ingen praktisering av denne paragrafen som Forfatterforeningen kunne holde seg til. Under diskusjonen om etableringen av en æresrett ble det imidlertid hevdet at det ikke var nødvendig å opprette et granskningsutvalg eller en æresrett, foreningen kunne anvende sin eksklusjonsparagraf (Solhjell, 2020). Kunnskap om denne diskusjonen og hvilke argumenter som ble ført i marginen, er ikke kjent.

Æresrettsutvalget gikk ikke inn i enkeltsaker, men slo fast at æresretten ikke fulgte de prosedyrer som var trukket opp for eksklusjon, men som aldri vært praktisert, og derfor brøt med det foreningsdemokrati Forfatterforeningen selv hadde vedtatt for foreningen. Æresrettsutvalget gikk videre langt i retning av å hevde at det ikke hadde lyktes å etablere

noen motstandsfront på det litterære området. Å refse forfattere for å ha brutt med en motstandsfront som ikke eksisterte, gir liten mening.

På æren løs har undersøkt Forfatterforeningens æresrett ved å gå inn i en enkeltsaker. Gjennom undersøkelse av enkeltsaker er det vanskelig å få bekreftet de bruddene på rettsikkerheten som Æresrettsutvalget fant ved å legge til grunn at foreningen satt sine egne regler til side og handlet etter en anordning som bare gjaldt ansatte i stat og kommune. Uenigheten i vurderingen av Forfatterforeningens æresrett mellom *På æren løs* og *Æresrettsutvalgets innstilling* skyldes dels en ulik framgangsmåte ved undersøkelsen, en ulik vurdering av nazifiseringen av det litterære feltet under krigen og forfatternes motstand mot det.

Plassert i den historisk-juridiske sammenheng virket æresretten i den perioden da det norske samfunnet gikk fra okkupert til selvstyrt, og fra diktatur til demokrati. Denne overgangen skjedde som resultat av en militær maktkamp. For å gjeninnføre de demokratiske institusjonene og demokrati i samfunnets institusjoner og organisasjonsliv, ble det tatt i bruk virkemidler som under normale forhold ikke ville ha blitt anvendt. Om dette rammet de forfatterne som Forfatterforeningen brukte som eksempler på rettsløsheten, er imidlertid tvilsomt.

Oppsummering

Oppgjøret med landssvikere, stripe og upålitelige i organisasjoner og lag var lite kjent før Forfatterforeningens unnskyldning. Æresrettens virksomhet var tidligere omtalt i en rekke organisasjonshistorier og biografier, men uten at det vekket offentlig diskusjon. Dette forandret seg høsten 2018, da Forfatterforeningen ba om unnskyldning til 18 medlemmer som ble refset i 1945. Uansett hvordan man stiller seg til denne unnskyldningen, førte den til at litteraturens stilling og rolle under krigen ble drøftet, og at motstanden som ble gjort på dette området ble sett i sammenheng med den store betydningen den nazityske okkupasjonsmakten og Nasjonal Samling tilla kultur og litteratur.

Berettigelsen og legitimeringen av Forfatterforeningens æresrett henger sammen med hvor sterk og hvor samordnet motstanden mot nazifiseringen av det litterære feltet var. Det litterære systemet gjennomgikk

store endringer under okkupasjonen, og motstanden mot ensrettingen var lenge svak. Som stand sto ikke forfatterne først i den antifascistiske kampen, selv om enkeltforfattere som Nordahl Grieg, Sigrid Undset og Arnulf Øverland gjorde det. Fra høsten 1943 var det imidlertid etablert boikott av nazistiske og nazifiserte forlag gjennom paroler fra Hjemmefrontens kulturgruppe. Vurderingen av æresrettens virksomhet vil avhenge av hvor sterk motstanden mot nazifiseringen var, og hvor godt kjent parolene til Hjemmefrontens kulturgruppe var. Til grunn for en ulik vurdering av æresrettens berettigelse ligger en ulik vurdering av hvor effektiv og godt kjent motstanden mot nazifiseringen av kulturlivet var. Den videre diskusjonen om æresrettens berettigelse bør ta for seg kulturlivet generelt og spesielt det litterære systemet under okkupasjonen.

Referanser

- Andenæs, J. (1998). *Det vanskelige oppgjøret, 1998, Rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. Aschehoug. (Opprinnelig utgitt 1979)
- Berntsen, H. (1993). *Hvem bygde landet – for hvem? Norsk bygningsindustriarbeiderforbund fra gjenreisning til krise 1945–1988*. Fellesforbundet, Seksjon Bygning.
- Beyer, E. (1998). *Norges litteraturhistorie, 1–8*. Cappelen Forlag.
- Bjørlykke, O. S., Fagerheim, Y., Glans, F., Johannessen, F. A., Kristensen, B. S. & Newth, M. (2000). *Kunsten å rulle en stein. Norges Kunstnerråd 1940–2000*. Norges kunstnerråd.
- Bjørnhaug, I. (1994). *Norsk Kommuneforbund 75 år: Bd. I 1920–1945. Et mangfoldig fellesskap*. Tiden Norsk Forlag.
- Bjørnhaug, I. & Halvorsen, T. (2009). *LOs historie: Bd. 2 1935–1969. Medlemsmakt og samfunnsansvar*. Pax Forlag.
- Brinchmann, A. & Evensmo, S. (1968). *Norske forfattere i krig og fred. Den norske Forfatterforening 1940–1968. Utgitt til 75-års jubileet 15. november 1968*. Gyldendal.
- Brochmann, G. (1952). *Den norske Forfatterforening gjennom 50 år. Et bidrag til norsk åndslivs historie*. Den norske forleggerforening.
- Christoffersen, R. (Red.). (1958). *Den Norske Sakførerforening 1933–1958*. Den Norske Sakførerforening.
- Dahl, H. F., Hjeltnes, G., Nøkleby, B., Ringdal, N. J. & Sørensen, Ø. (1995). *Norsk krigsleksikon 1940–45*. Cappelen Forlag.
- Dahl, H. F. & Sørensen, O. (2004). *Et rettferdig oppgjør. Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*. Pax Forlag.

- Den norske Forfatterforening. (2018, 15. november). *Forfatterforeningen: Unnskyld!*
<https://forfatterforeningen.no/artikkel/forfatterforeningen-unnskyld/>
- Dingstad, S. (2021). *Knut Hamsun og det norske holocaust*. Dreyer.
- Espeli, H., Næss, H. E. & Rinde, H. (2008). *Våpendrager og veiviser. Advokatenes historie i Norge*. Universitetsforlaget.
- Fidjestøl, A. (2019). *Lyden av Oslo. Oslo-Filharmonien 1919–2019*. Cappelen Damm.
- Fløgstad, K., Rem, T. & Søybye, E. (2020, 17. april). Ensidighetens triumf.
Morgenbladet.
- Fløgstad, K., Rem, T. & Søybye, E. (2021). Formaljuss og historie. Imøtegåelse av noen av Geir Woxholths vurderinger av Forfatterforeningens æresrett. *Tidsskrift for forretningsjus*, 26(2).
- Fure, J. S. (2011). *Universitetet i Oslo 1811–2011: Bd. 4. Universitetet i kamp 1940–1945*. Unipub.
- Hardis, A. (2003). *Æresretten, Dansk Forfatterforening og udrensningen av de unationale 1945–52*. Lindhardt og Ringhof.
- Helsvig, K. G. (2007). *Elitisme på norsk. Det Norske Videnskaps-Akademi 1945–2007*. Novus.
- Hjeltnes, G. (1990). *Avisoppjøret etter 1945*. Aschehoug.
- Hjeltnes, G. (2018, 17. oktober). *Seminar i Parkveien 45* [Tale]. <https://www.hlsenteret.no/aktuelt/kronikker-taler/endelig-smk-onsdag-17-10-2018.pdf>
- Hjeltnes, G., Kierulf, A., Sunde, J. Ø. & Woxholth, G. (2020). *Æresrettsutvalgets innstilling, avlevert 9. mars 2020*. Den norske Forfatterforening. <https://www.forfatterforeningen.no/content/uploads/2020/12/AEresrettsutvalgets-utredning-9.mars-2020-til-trykk.pdf>
- Graver, H. P. (2020, 20 mars). Om å dømme historie – kvifor kritikk er viktig. *Dag og Tid*.
- Herresthal, H. (2019). *Propaganda og motstand. Musikklivet i Oslo 1940–1945*. Ad Notam Forlag.
- Hoel, S. (1945). *Tanker i mørketid*. Gyldendal.
- Houm, P. (1955). *Norsk litteraturhistorie: Bd. 6. Norges litteratur fra 1914 til 1950-årene*. Aschehoug.
- Hvidsten, S. (2018, 17. november). Den groveste krenkelsen av ytringsfriheten.
Dagbladet.
- Innstilling fra undersøkelseskommisjonen av 1945. (1946). *Innstilling fra undersøkelseskommisjonen av 1945: Innstilling I–V. Utenriks- og forsvarspolitik under regjeringen Nygaardsvold til 7. juni 1940; Adminstrasjonsrådet; Riksrådforhandlingene; Høyesterett; Fylkesmennene og nyordningen av kommunene 1940*. Stortinget & Aschehoug.
- Kildal, A. (1945). *Presse- og litteraturfronten under okkupasjonen 1945–1945*. Aschehoug.

- Langeland, O. H. (1948). *Dømmer ikke*. Forlagt av Heim & Samfund A/S.
- Lillebo, H. (1998). *Ord må en omvei. En biografi om Rolf Jacobsen*. Aschehoug.
- Lotherington, T. (1993). *Wildenvey – et dikterliv*. Aschehoug.
- Møllerhaug, N. (2016). *Stupet. Leif Grungs krig*. Vigmostad og Bjørke.
- NOU 1979: 47. (1979). *Rapport fra den militære undersøkelseskommisjon av 1946*. Forsvarsdepartementet.
- Ottosen, R. (1996). *Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn*. Aschehoug & Norsk Journalistlag.
- Pryser, T. (Red.). (1949). *Statstjenestemannsforbundet gjennom 25 år*. Statstjenestemannsforbundet.
- Pryser, T. (1988). *Arbeiderbevegelsens historie i Norge: Bd. 4. Klassen og nasjonen (1935–1946)*. Tiden Norsk Forlag.
- Rem, T. (2015). *Knut Hamsun – reisen til Hitler*. Cappelen Damm.
- Rem, T., Søybe, E. & Fløgstad, K. (2020). *På æren løs. Litteraturen, krigen og Æresretten*. Press Forlag.
- Ringdal, N. J. (1993). *Ordenes pris. Den norske Forfatterforeningen 1893–1993*. Aschehoug.
- Ringdal, N. J. (2000). *Nationalteatrets historie 1899–1999*. Gyldendal.
- Ringdal, N. J. & Larsen, T. H. (1995). *Kardinaler og kremmere. Norske forleggere gjennom hundre år*. Den norske Forleggerforeningen.
- Schiøtz, C. (2011). Alf Larsen og Den 2. verdenskrig, særlig med henblikk på behandlingen av tidsskriftet Janus i 'Æresretten' – en dokumentasjon. *Libra*, (3), 3–13.
- Schiøtz, C. (2012). Antroposofi og antisemittisme – situasjonen i Norge generelt og om Alf Larsen spesielt. I M. Leist, L. Ravagli & H.-J. Bader (Red.), *Raseidealer er menneskehetens forfall. Antroposofien og anklagene om antisemittisme* (T. Sparby, Overs.). Antropos.
- Sem, L. H. (2008). «For oss er Falstad det norske holocaust». *Ein diskursanalytisk studie av debatten om krigsminnestaden Falstad i 2003–2004* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Skeie, J. (1945). *Landssvik*. Olaf Norli.
- Solhjell, D. & Dahl, H. F. (2013). *Men viktigst er æren. Oppgjøret blant kunstnere etter 1945*. Pax Forlag.
- Solhjell, D. (2020). *Den norske Forfatterforenings æresrett i 1945, notat til Æresrettsutvalget, 20/27. mars 2020*. Korrekturlest 2. april.
- Solvang, T. (2020). Æresretten av 1945 – hva betyr det å beklage historisk urett? *Nytt norsk tidsskrift*, 37(2), 113–124. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-02-03>
- Solvang, T. (2021a). Hva betyr det å beklage historisk urett? – tilsvar til Cato Schiøtz. *Nytt norsk tidsskrift*, 38(01–02), 173–178. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2021-01-02-15>

- Solvang, T. (2021b). Forfatterforeningens æresrett av 1945 – noen betraktninger rundt Geir Woxholths rettshistoriske metode. *Tidsskrift for forretningsjus*, 26(2).
- Storaas, R. (2008). *Mellom triumf og tragedie. Geirr Tveitt – ein biografi*. Samlaget.
- St. meld. nr. 64. (1950). *Angrepene på rettsoppjøret med landssvikerne*. Justis- og politidepartementet.
- St. meld. nr. 17. (1962–63). *Om landssvikoppjøret*. Justis- og politidepartementet.
- Statistisk sentralbyrå. (1954). *Norges Offisielle Statistikk XI. 179. Statistikk over landssvik 1940–1945*. Statistisk sentralbyrå.
- Steinsvik, M. (1946). *Frimodige ytringer*. Eget forlag.
- Sunde, J. Ø., Woxholth, G. & Kierulf, A. (2020, 25. mars). Forfatterforeningens æresrett manglet rettssikkerhet. *Aftenposten*.
- Sørgaard, N.-A. (1973). *Fire forfattere og norsk fascisme*. Forlaget Ny Dag.
- Woxholth, G. (2021). Rettsvillfarelser en masse – Noen bemerkninger om Forfatterforeningens æresrett, dens virksomhet og avgjørelser – og ettertidens forståelse av æresrettsoppjøret. *Tidsskrift for forretningsjus*, 22(1), 117–134. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9510-2021-01-09>
- Waage, P. N. (2018a). *André Bjerke. I kampens glede. En biografi*. Aschehoug.
- Waage, P. N. (2018b, 12. november). Æresrett uten ære eller rett. *Dagsavisen*.
- Aarnes, H. (2018, 16. oktober). «Tyskerjentene» får statlig unnskyldning: Statsminister Erna Solberg: – Rettsstaten sviktet dem. *Aftenposten*.